

15. Ключкарёва Н. Россия, общий вагон [Электронный ресурс] / Н. Л. Ключкарёва. — Режим доступа : http://bookz.ru/authors/natal_a-klu4areva/rossia-_658.html.
16. Кулешов Р. Архаический трикстер как исходная парадигма становления фигур шута, дурака и плута [Электронный ресурс] / Р. Н. Кулешов. — Режим доступа : yoga.net.ua/upload/files/831.doc.
17. Лихачев Д. С. Смех в Древней Руси / Д. С. Лихачев, А. М. Панченко, Н. В. Поньрко. — Л. : Наука, 1984. — 295 с.
18. Попов Е. Подлинная история зеленых музыкантов [Электронный ресурс] / Е. А. Попов. — Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/znamia/1998/6/popov.html>.
19. Рабле Ф. Гаргантюа и Пантагрюэль / Франсуа Рабле — М. : Художественная литература, 1973. — 559 с.
20. Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов / Карл Густав Юнг — М. : АСТ, 2005. — 399 с.
21. Юнг К. Г. Психология бессознательного / Карл Густав Юнг — М. : Канон, 1994. — 319 с.
22. Юнг К. Г. Психологические аспекты архетипа матери [Электронный ресурс] / К. Г. Юнг. — Режим доступа : <http://psycho.org.ua/txt/jung/j014.htm>.

**The Carnival Phenomenon as a Result
of the Shadow, Trickster and Mother Archetypes Realization
(on the Example of Russian and Ukrainian Postmodernist Prose)**

Based on the ideas of Swiss psychiatrist K. G. Jung and Russian and Ukrainian postmodernist prose, characterized by the vivid features of carnival literature, the author suggests an idea that the carnival phenomenon in all its variety and versatility is a result of the collective unconscious content realization, and primarily of the shadow, trickster and mother archetypes. The carnival phenomenon is understood by the author not in its Bakhtin's sense, but the author suggests drawing a distinction between Bakhtin's, Rablezian and Masquerade variants of carnival.

УДК 82.091:[821.161.2+821.161.1]-312.9

Катерина Комісаренко (Бердянськ)

**ПРОБЛЕМА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ
У ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ОЛЕСЯ БЕРДНИКА
ТА АРКАДІЯ І БОРИСА СТРУГАЦЬКИХ**

Наукова фантастика займає чільне місце у творчому доробку Олесь Бердника й братів Аркадія і Бориса Стругацьких. Серед тем, традиційних для цього метажанрового різновиду, тема науково-технічного прогресу та його наслідків є однією з провідних. На думку О. Борода, сучасна фантастика здобула проблему буття людини в умовах технічного прогресу «як спадок від літератури початку ХХ століття» [3]. Мрії про добру могутність науки були популярними серед фантастів наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття. Однак такі ілюзії розвіялися після першої світової війни і повністю розвіялися після трагедії Хіросіми та Нагасакі. В результаті фантасти репрезентували низку антиутопічних текстів, романів-попереджень, в яких висловлювали свої побоювання з приводу можливих наслідків розвитку людської цивілізації у вузькому технократичному аспекті. Саме письменницькі спроби простежити людські, соціальні наслідки наукових відкриттів пов'язують, за словами Т. Чернишової, наукову фантастику з утопією, котра «завжди намагалася передбачити можливі зміни в житті людського суспільства» [16, с. 304]. Безперечним, на нашу думку, є також зв'язок наукової фантастики з антиутопією, адже протягом невеликого проміжку часу тема науково-технічного прогресу еволюціонувала від оспівування науки до критичного осмислення зловживання науковими відкриттями. Такий генезис можемо простежити і в творчості Олесь Бердника і братів Аркадія й Бориса Стругацьких, особливо ця теза стосується прози останніх авторів.

Серед дослідників фантастичної літератури і творчості братів Стругацьких та Олесь Бердника зокрема — О. Борода, І. Гречаник, А. Нямцу, С. Олійник, О. Стужук, Ц. Тодоров,

І. Харуел, Т.Чернишова [3; 4; 10; 11; 13; 14; 15; 16] та інші. В колі зацікавлень науковців також лежить і проблема наслідків науково-технічного прогресу у фантастиці Стругацьких та Бердника.

Історія майбутнього, що лежить в основі «світів Стругацьких» хронологічно охоплює період з середини ХХ століття до ХХІІІ століття. Як зауважує М. Назаренко, хронологічна послідовність романів, що складають «Історію майбутнього», як правило, збігається з послідовністю їх написання, у тому випадку, якщо текст не містить вказівки на протилежне» [7]. Слід згадати, що погляди братів Стругацьких змінювалися протягом усього періоду їхньої творчості. Так твір «Полудень», за визначенням дослідників [3; 6], був утопією скоріше технологічною, а не соціальною [6, с. 459]. У циклі новел змальовано поступовий розвиток машинної цивілізації на Землі, причому утопізм авторів заснований на принципах комунізму. Вже наступні їх твори («Стажери», «Спроба втечі») були першим кроком Стругацьких до «фаталістичного погляду на історію» [6, с. 484], а в романі «Хижі речі доби» зображується негативне бачення майбутнього — антиутопія. Художній світ Країни Дурнів, зображеної у романі, «був сконструйований за допомогою екстраполяції реальних тенденцій розвитку сучасного світу» [6, с. 502], де одним із аспектів творення цього фантастичного світу є опис наслідків надмірного достатку, спричинений «промисловим синтезом продовольства» [6, с. 504]. За такої еволюції у поглядах авторів значної ваги набуває і зміна в інтерпретації теми науково-технічного прогресу.

Натомість фантастика Олесея Бердника характеризується заглибленням у внутрішній світ людини, глибоким ліризмом, романтичним світосприйняттям. Зокрема, ця особливість простежується і в змалюванні автором картин майбутнього. Так у повісті «Дві безодні» автор «україн скупі описує технічне оснащення підводного міста, зосереджуючись на викривальних моментах витвореної моделі суспільства» [11, с. 83–84]. Для українського фантаста на перший план завжди виступає розвиток самої Людини, її внутрішніх і зовнішніх якостей, а вже технічні деталі залишаються вторинними. Бердник наголошує на тому, що людство має йти шляхом морального збагачення, зміни свого ества завдяки якісній перебудові свідомості й тіла. Накопичення ж матеріального, технократичний розвиток людства, котрий переважатиме над духовністю, безперечно призведе до деволуції людини як розумної істоти. Саме такі погляди лягли в основу змалювання системи Ари, а також планети Аоди. Жителі Ари втрачають інтерес до життя внаслідок того, що наука Ари вже досягла можливого розвитку, а життя кожного піддавалося тотальному контролю з боку біоревізорів. Водночас на планеті Аоді регрес досяг свого апогею: жителі цієї планети втратили людську гідність, розбещені достатком, вони перетворилися на істот, яких цікавить лише їжа, відпочинок на пляжі і розмноження.

У фантастичній літературі митці моделюють майбутнє суспільство і можливі наслідки науково-технічного прогресу, зокрема й проблеми «людина і штучний інтелект», «людина і робот». Саме конфлікт людина і машина, на думку вчених [9, с. 498], відображає тривоги, пов'язані з надмірною залежністю людства від створених людьми механізмів.

Погоджуємося з А. Нямцу, який наголошує на вагомості теми роботів у фантастичній літературі ХХ століття, що «отримала своєрідне «архетипне» значення і звучання, поєднала в собі багато домінуючих напрямів і тенденцій розвитку не лише фантастики, а й літератури в цілому» [10, с. 124]. Образ штучної людини має досить довгу історію, сягаючи своїм корінням ще міфології. Однак літературна історія теми роботів починається з публікації морально-психологічної драми Карела Чапека «R.U.R.» у 1920 році. Саме слово «робот», що було вигадане автором п'єси та його братом художником Йозефом, у перекладі з чеської означає «працівник, підневільний робітник, раб». Із цим підтекстом воно й було уведене у твір чеського драматурга. На сьогодні ж слово «робот» стало загальноновживаним, наповнивши загальнолітературний, науково-технічний лексикон. Роботи у фантастиці ХХ століття «сконцентрували й багаторазово збільшили достоїнства та недоліки свого творця, тобто людини» [10, с. 124], від програми, створеної нею, залежить поведінка робота у певних ситуаціях. Спектр інтерпретацій цієї проблеми досить широкий, він включає в себе майже всі варіанти людських вчинків та емоційних станів. А. Нямцу перелічує функції, які може виконувати робот: будинку, вчительки, бабусі тощо [9, с. 494]. Та найчастіше письменники-фантасти вводять у текст образ робота у двох найпопулярніших і водночас антиномічних іпостасях: робот-слуга (помічник) і робот-бунтар, тобто як сила, що намагається повалити владу людини, або як обслуговуючий гуманоїд [4]. Вважаємо, що функцію помічника роботи

виконують у такій фантастичній літературі, яка за сюжетно-композиційним наповненням текстів ближча до утопічної побудови («Двохсотлітня людина» А. Азімова, «Туманність Андромеди» І. Єфремова, «Повернення з зірок» С. Лема та інші), функція ж бунтаря найчастіше притаманна носію штучного інтелекту в романах-попередженнях, антиутопічній фантастиці («Франкенштейн, або Новий Прометей» М. Шеллі «R.U.R» К. Чапека, «Друга модель» Ф. Діка, «Епікак» К. Воннегута та інші).

Аналіз текстів Олеса Бердника «Зоряний корсар» і братів Аркадія і Бориса Стругацьких «Полудень, XXII століття», «Хижі речі доби» дає можливість не тільки простежити осмислення теми науково-технічного прогресу, а також з'ясувати особливості авторської інтерпретації образу робота.

У романі Стругацьких «Полудень, XXII століття» зображується триумфальний поступ людства в царині пізнання й підкорення природи, космосу. У цій справі саме роботи ідуть поруч із людиною, допомагаючи їй осушувати болота («на грудях у кожного з мисливців висів мініатюрний пульт, для керування вірними спритними кіберами, котрі шкандибали трясовиною» (переклад тут і далі наш. — К. К.) [12, с. 237]), освоювати нові планети («На усіх планетах з атмосферами слідопити й десантники пересувалися з якнайбільшою обережністю, гнали перед собою колони роботів-розвідників, самохідні кібернетичні біолабораторії, токсинаналізатори, конденсовані хмари універсальних вірусифобів» [12, с. 421]), виконувати усю господарську роботу («навколо бігають неймовірно складні кібердвірники, кіберсадівники, кіберпоїдачі мух-і-гусені, кіберспоруджувачі-бутербродів-з-шинкою-і-сиром» [12, с. 266]). Отже, роботи звільнили людину для науки і творчості. Порівнюючи «Полудень» Стругацьких із «Туманністю Андромеди» І. Єфремова, В. Кайтох зауважує, що одним із важливих аспектів у змалюванні авторами комуністичного майбутнього є достаток, який «звільнить людей від турбот про хліб насущний, додасть вільного часу, а технічний і науковий прогрес покращить їхнє здоров'я і продовжить життя <...> всіх звільнить від неприємної, нудної, фізичної праці, залишаючи лише розумову і творчу» [6, с. 457–458]. Саме з цією метою, на думку дослідника, брати Стругацькі наповнили художній світ роботами.

Як зазначалося раніше, вже у наступних творах автори полемізують із думкою про те, що людина, звільнена від праці, обов'язково присвятить себе науці та творчості. Так О. Борода вбачає вже у «Полудні» «зародки сумніву в безумовній величі «Людини Всемогутньої» <...> котрий пізніше переросте в ключову полеміку усієї творчості письменників» [3].

У романі «Хижі речі доби» зображено занепад міста, жителі якого приречені на безтямне витрачання часу, розпорошення себе в безглузких справах, психічних наркотиках, загрозливих для життя розвагах. Розвиток техніки у Країні Дурнів досяг такого розвитку, що основна маса людей не мала ніякої потреби робити щось своїми руками. Окрім марноти життя більшої частини жителів міста, насувається нова небезпека: винайдення нового наркотичного засобу, що відвертає людину від реальності у світ ілюзій, фантазування, нищих інстинктів, — слег. Саме створений випадковим поєднанням повсякденних предметів, слег, на думку В. Кайтоха, є вираженням ідеї «про випадкове виникнення нових загроз цивілізації» [6, с. 505].

У текстах братів Стругацьких неодноразово лунала думка про те, що науковий, технічний прогрес не є всесильним, людина не може завдяки науці підкорити Всесвіт, іноді вона залишається безпорадною. У повісті «Пікнік на узбіччі» людство зіштовхується зі слідами чужої надцивілізації, після гостювання якої на планеті починають відбуватися дивні і страшні події. Антон-Румата та інші представники землян у романі «Важко бути богом», хоча і володіють високими знаннями в галузі техніки, науки, медицини, та все ж залишаються безсилими перед середньовічною жорстокістю Арканара. А в повісті «Понеділок починається в суботу» автори з іронією зображують, як завдяки науці працівники НІЧАВО безуспішно намагаються підкорити чарівні сили. Врешті-решт ідея невсесильності науки і техніки, а у пізніших творах — негативних наслідків науково-технічного прогресу, стає провідною у братів Стругацьких.

Недаремно О. Борода порівнює тлумачення Великого полудня у Ніцше (як шлях людства до свого кінця) і назву твору Аркадія і Бориса Стругацьких: «думається, не випадковим і є збіг образів: світ Полудня і Великий Полудень. Розквіт людства, його вершина» [3], після якої, вочевидь, невідворотним буде занепад, бо вже у подальших текстах зміцнюється історичний

песимізм Стругацьких [6, с. 506]. Очевидно, що проблема стосунків робот-людина не є центральною у «Полудні». Численні образи роботів у художніх текстах є певною мірою даниною добі. Пам'ятаємо, що цикл новел був створений на початку 60-х років ХХ століття — період розквіту науково-технічної революції, упевненості у всесильності людського розуму, позначений прагненням підкорити і підлаштувати під себе природу. Відповідно, у близькому майбутньому передбачався розвиток технологій, що й простежується у тексті твору. Не відходить від традиції у змалюванні майбутніх технологій і Олесь Бердник. У творах митця, де йдеться про майбуття, зустрічаємо біоревізорів, біороботів, кіберів, які беззаперечно виконують накази своїх власників.

Розробка «роботіади» у фантастиці призвела до появи комплексу морально-етичних законів, якими найчастіше керується автор при використанні у твір образу робота. Три Закони Роботехніки вивів Айзек Азімов, саме вони стали основою для побудови авторами колізій науково-фантастичних творів:

«1. Робот не може заподіяти шкоду людині або своїми вчинками допустити, щоб людині була заподіяна шкода.

2. Робот повинен підкорятися командам, які йому дає людина, крім тих випадків, коли ці команди суперечать Першому Закону.

3. Робот повинен піклуватися про свою безпеку, тому що це не суперечить Першому й Другому Законам» (переклад. — наш К. К.) [1, с. 203].

Відповідно законам роботехніки у творах Стругацьких і Олеся Бердника роботи служать людям і дбають про їхнє благо. Однак український фантаст іде у такому розумінні природи штучного мозку далі, наділяючи роботи здатністю любити.

Тема любові робота до людини має свою традицію в фантастичній літературі. Наприклад, в оповіданнях К. Саймака «Чарівна» та К. Воннегута «Епікак» розкривається проблема нещасливого кохання робота до людини. Олесь Бердник традицію продовжує, осмислюючи її в ключі кордоцентричного світосприйняття.

Тільки завдяки спробам зрозуміти суть слова Любов, почутого з вуст вмираючої жінки, робот на ім'я УР зміг стати людиною: спочатку духовно, а згодом тілесно. Він став людиною, виховуючи маленьких хлопчиків, намагаючись замінити їм батьків: «Через турботу про людських дітей до нього приходить здатність до співчуття, далі — до прихильності, а потім і любові» [11, с. 100]. На думку С. Олійник, на прикладі перетворення УРа в людину завдяки любові простежується «віра письменника в єдність розуму і любові, яка є лейтмотивом його творчості» [1, с. 100]. «Вся математична мудрість, все сплетіння рівнянь і логічних категорій не допомогли тому, давньому УРові, добути жадане рішення. Воно прийшло, як блискавиця, з вуст ніжної дівчини. Просте, як подих. Величне, як погляд зоряної безмірності...» [2, с. 108].

Письменник, використовуючи образ УРа, наголошує на чуттєвому сприйнятті світу і себе самого як на найбільш правильному способі пізнання. За словами А. Є. Нямцу, конфлікт «машина й людина» у фантастиці відображає «тривоги, пов'язані з надто великою, на думку багатьох авторів, залежністю людства від створених ним механізмів» [9, с. 137]. Саме в ситуації, коли від робота Ура залежало життя двох немовлят, у нього з'явилася душа, а в ній почали проявлятися дійсно людські якості. Отже, Олесь Бердник, використовуючи традиційну для фантастики тему стосунків робота і людини, проголошує вищість духовного начала в процесі еволюції як окремого індивідуума, так і людства загалом. Робот виконує функцію збереження не лише фізіологічної оболонки (яка вважалася письменником скоріше за в'язницю), а дечого значно важливішого — людського в людині.

Наділяють людськими рисами, олюднюють роботів і брати Стругацькі. При описі поведінки кіберів-помічників, автори нерідко наділяють цих персонажів людськими рисами поведінки, як-то:

« — Ну ж бо, подивимося, що тут у нас, — сказав він (*Поль*. — *К. К.*) і піймав кібера за маніпулятор. Кібер заверещав.

— Боляче хлопчику, — ніжно проспівав *Поль*, запускаючи пальці в систему регулювання. — Ла-апку нам зламали, бідному... Ла-апку.

Кібер заверещав знову, сіпнувся й затих. <...>

Поль зібрав кібердвірника, шльопнув його по воронованому задку, і кібердвірник кинувся на осоння — набирати енергію. <...>

В поселенні було тихо і пусто. На ідеально чистому перехресті нудився на осонні самотній кібердвірник. Поль з жалості кинув йому пригоршню листя — кібер одразу ж ожив й узявся за роботу» [12, с. 297]. Зауважуємо, що антропоморфізм як один із різновидів персоніфікації властивий слов'янській ментальності, джерела його сягають ще архаїчних уявлень, фольклору. Про зв'язок науково-фантастичного дискурсу і фольклору неодноразово наголошувалося у роботах Є. Нейолова [8].

Створення та розвиток штучного інтелекту є одним із хвилюючих аспектів роботизації і викликає чимало питань про можливості штучного інтелекту у пізнанні світу, перспективи такого відкриття для людства. Олесь Бердник наділяє робота УРа неабиякими розумовими здібностями. Так, машина вчиться не лише приглядати за немовлятами, але й виховувати їх: «УР повністю оволодів обов'язками няньки. Він годував дітей, купав їх і навіть прав пелюшки. Всю цю премудрість він вичитав у бібліотеці» [2, с. 105]. Окрім того, зрозумівши, що дотик до холодного металу неприємний для дітей, УР самостійно створює собі нове тіло за подобою їхнього батька капітана. Поштовхом до саморозвитку робота стало коротке слово «Любов», вимовлене Лесею перед смертю: «УР поспішав до інформаторію і поринав у заплутаний світ історичного минулого людської цивілізації. Він старанно намагався проаналізувати всі основні тенденції людської культури, економіки, соціології, науки, релігії, мистецтва, щоб визначити головну мету поступу. Куди прагнуло людство, чого бажало досягти? Який смисл був у житті окремої особистості, яка доцільність? Смисл кожної особи зокрема можна було проаналізувати в тимчасових алгоритмах, але загальна картина втрачалась, і всі прагнення не синтезувалися, повисали в порожнечі. Цілий ланцюжок жертвності — від давнини до новітніх часів Космічної Ери! В ім'я чого?» [2, с. 111].

Потужна інтелектуальна машина, змальована й у «Полудні» братів Стругацьких, — це Великий Крі (колектор розсіяної інформації), призначений для збирання розсіяних у «Просторі і Часі слідів будь-яких подій і явищ» [12, с. 358]. Можемо провести паралелі між колектором розсіяної інформації у творі Стругацьких із Чорним папірусом («Зоряний Корсар» Олесь Бердника), універсальним інформатором, створеним із субатомної речовини, котрий «діє протягом віків, допомагаючи людям пізнавати Всесвіт» [11, с. 98]. Незважаючи на відмінність у принципах побудови пристроїв, вони все ж мають спільну мету — дарувати людству знання. Так і КРІ, і Чорний папірус допомагають дізнатися про минуле людини: Сергій Горениця довідався про героїчне минуле своїх предків, а науковці з «Полудня» можуть побачити картини історичного минулого, зокрема, народження зірок, битви динозаврів із диплодоками, різня в Константинополі XV століття тощо. При цьому бачимо відмінність у авторській настанові. Якщо для Стругацьких КРІ — це передусім машина, яка допомагає людству в пізнанні своєї планети, її минулого, то Чорний папірус скоріше є чарівним помічником, якщо розглядати його в контексті фентезійних елементів роману «Зоряний Корсар».

Проведений аналіз фантастичної прози українського і російських авторів дає змогу говорити про близькість поглядів фантастів на можливі наслідки науково-технічного прогресу. Саме в надлишку матеріальних благ і духовній деградації автори вбачають основну загрозу для майбутнього людства. Характерним для творчості Олесь Бердника і Аркадія й Бориса Стругацьких є поява у текстах образу робота. Погляди авторів на функцію робота у майбутньому певною мірою співпадають: він найчастіше виступає помічником та захисником людини. Однак у змалюванні УРа Олесь Бердник звертається до традиційної проблеми — кохання робота до людини, вирішуючи її в ключі кордоцентричної філософії, що є складовою світогляду митця. Розбіжності спостерігаємо не лише у трактуванні образу робота, відрізняється бачення авторами майбутнього. Якщо в зображенні утопічного світу «Полудня» братів Стругацьких одним із вагомих складників є описи науково-технічних досягнень людства, то для Олесь Бердника ідеалом майбуття є розвиток внутрішнього світу людини, перебудова духовна і фізична. Розмірковуючи ж над можливими негативними наслідками науково-технічного прогресу, український і російські фантасти висловлюють суголосну думку: матеріальний достаток без духовного зростання людства може призвести до моральної деградації суспільства. Вважаємо необхідним подальше компаративне дослідження поетики творчості Олесь Бердника й Аркадія та Бориса Стругацьких задля поглибленого прочитання їх текстів.

Література:

1. Азимов А., Бредбери Р., Уэллс Г. Фантастика / Айзек Азимов, Рей Бредбери, Герберт Уэллс. — М. : КОКТЕБЕЛЬ, 1990. — 384 с.
2. Бердник О. П. Вогняний вершник : Феєрії / Олесь Павлович Бердник. — К. : Молодь, 1989. — 368 с.
3. Борода Е. Человек перед лицом технического прогресса в творчестве А. Н. и Б. Н. Стругацких // [Электронный ресурс] — Олена Борода. — Режим доступа : http://rusf.ru/abs/rec/bor_pold.htm.
4. Гречаник І. П. Фантастична проза О. Бердника: особливості часопросторових концепцій : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Ірина Петрівна Гречаник. — Дніпропетровськ, 2010. — 20 с.
5. Искусственный интеллект // [Электронный ресурс] — Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82.
6. Кайтох В. Братья Стругацкие / Войцех Кайтох // Стругацкий А. Н., Стругацкий Б. Н. Собрание сочинений в 11 томах. — Т. 12, дополнительный. — М. : АСТ, 2008. — С. 409–638.
7. Назаренко М. «История будущего» братьев Стругацких: еще один опыт хронологии // [Электронный ресурс] — Михайло Назаренко. — Режим доступа : <http://gulak.dokladno.info/critics/107-strug2008.html>.
8. Неёлов Е.М. Фольклорный интертекст русской фантастики : Учебное пособие по спецкурсу / Евгений Михайлович Неёлов. — Петрозаводск : Изд-во ПГУ, 2002. — 125 с.
9. Нямцу А.Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) / Анатолий Евгеньевич Нямцу : [монография]. — Черновцы : Рута, 2007. — 520 с.
10. Нямцу А.Е. Поэтика современной фантастики / Анатолий Евгеньевич Нямцу. — Черновцы : Рута, 2002. — 240 с.
11. Олійник С.М. Інтертекстуальні та жанрово-стильові параметри фантастики Олесь Бердника: дис. ... кандидата філол. наук : 10.01.01 / Світлана Миколаївна Олійник. — Київ, 2009. — 167 с.
12. Стругацкий А. Н., Стругацкий Б. Н. Хищные вещи века : Фантастические произведения / Аркадий Натанович Стругацкий, Борис Натанович Стругацкий / [комментарии В. Курильского]. — М. : Эскмо; СПб. : Terra Fantastica, 2007. — 592 с.
13. Стужук О.І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX — XX ст.): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Олесь Іванівна Стужук. — Київ, 2008. — 20 с.
14. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Цветан Тодоров. — Москва : Дом интеллектуальной книги. Русское феноменальное общество, 1997. — 136 с.
15. Хауэлл И. Апокалиптический реализм: Фантастика Аркадия и Бориса Стругацких // [Электронный ресурс] — Ивона Харуэлл. — Режим доступа : http://fan.lib.ru/a/ashkinazi_1_a/text_2100-1.shtml
16. Чернышева Т.А. Человек и среда в современной научно-фантастической литературе / Татьяна Аркадьевна Чернышева // Фантастика 1968 : антология / [сост. Д. Биленкин]. — М. : Мол. Гвардия, 1968. — С. 299–320.

**The Problem of Scientific and Technological Progress in Fantastic Prose
by Oles Berdnikov and Arkady & Boris Strugatsky**

The interpretation of the theme of scientific and technological progress and its implications for humanity in brothers' Arkady & Boris Strugatsky and Oles Berdnikov's fiction is investigated in the article. The peculiarities of the introduction of the image of the robot as a helper of man are also characterized in the article.